

ОБСЛУГОВУЮЧА КООПЕРАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

На основі результатів соціометричного опитування обґрунтовано доцільність вступу сільськогосподарських підприємств Житомирської області до багатofункціональних обслуговуючих кооперативів з метою зміцнення їх економічної безпеки.

Постановка проблеми

Наразі сільськогосподарські підприємства функціонують в умовах мінливості, непередбачуваності та невизначеності з огляду на нестабільність інфраструктури аграрних ринків, диспаритет цін, залежність виробництва від природних умов, що робить його ризиковим. Також істотними характеристиками діяльності виробників сільськогосподарської продукції є обмеженість землі як основного фактора виробництва, сезонний характер виробництва. Все це зумовлює необхідність формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств – стану підприємства, що характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, їх здатністю забезпечувати реалізацію власних економічних інтересів, ефективно функціонувати та розвиватися в умовах невизначеності та господарських ризиків [9, с. 5]. При цьому, економічна безпека є комплексною характеристикою адаптаційних можливостей та стійкості усіх функціональних сфер діяльності підприємства і результатом сукупної дії фінансової, ресурсно-технічної, кадрової, виробничої, екологічної та збутової безпеки. З огляду на це, актуалізується необхідність обґрунтування напрямів зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств як ключової детермінанти їх розвитку.

У контексті зазначеного доцільним представляється розвиток обслуговуючої кооперації, що є важливою складовою ринкових перетворень аграрного сектора економіки України. Активізація кооперативного руху та підвищення ролі кооперативних структур у сучасному агробізнесі обумовлюється об'єктивною необхідністю консолідації зусиль аграрних товаровиробників, лобюванням їх інтересів з метою вирішення ряду проблем, які мають місце в їх господарській діяльності, у т. ч. і забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблеми формування та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, організаційно-правові умови їх функціонування розглядаються в наукових працях І. Вініченка, В. Гончаренка, Ф. Горбоноса, Ю. Губені, В. Збарського, В. Зіновчука, О. Карасик, О. Крисального, Л. Левківської, О. Могильного, Л. Молдаван, А. Пантелеймоненка, Н. Степаненко, Т. Швець та ін. [1; 2; 8]. Напрацювання цих та багатьох інших вчених мають важливе значення в теорії функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і розкривають специфічні умови, проблеми та перспективи реалізації кооперативних підходів у забезпеченні діяльності аграрних товаровиробників. Відзначаючи цінність результатів дослідження названих авторів і сучасних наукових розробок у сфері сільськогосподарської кооперації, слід зауважити, що окремі аспекти зазначеної проблеми залишаються недостатньо висвітленими. Зокрема, це стосується виокремлення місця та ролі обслуговуючої кооперації саме в зміцненні економічної безпеки сільськогосподарських підприємств як основи їх ефективного функціонування. Це й обумовило необхідність проведення даного дослідження.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес обґрунтування ролі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у зміцненні економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

У процесі дослідження використано *абстрактно-логічний метод* (для обґрунтування ролі та переваг від участі сільськогосподарських підприємств у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах для зміцнення їх економічної безпеки; висновків); *метод соціометричного опитування* (при ідентифікації проблем, що стримують процес зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та обґрунтуванні доцільності участі в обслуговуючих кооперативах); *графічний* (для графічного представлення отриманих результатів).

Результати досліджень

Більшість дрібних та середніх підприємств, які функціонують в умовах жорсткої конкуренції, мають обмежені можливості для виробництва, зберігання врожаю, просування та збуту продукції на ринку, що знижує рівень їх економічної безпеки. Перспективним рішенням вбачається добровільне об'єднання зусиль і ресурсів сільськогосподарських товаровиробників для економічного співробітництва та створення сприятливих умов для задоволення інтересів суб'єктів господарювання.

На рівні сільськогосподарських підприємств Житомирської області інтеграційні процеси пропонується розвивати у двох напрямках: горизонтальному (об'єднання зусиль сільськогосподарських підприємств для виробництва сільськогосподарської продукції або виконання робіт чи послуг одного цільового призначення) та вертикальному (об'єднання сільськогосподарських і промислових підприємств та допоміжних сфер діяльності). Активізація інтеграційних процесів обумовлюється економічними стимулами, зокрема, можливістю скоротити витрати та збільшити прибутки сільськогосподарських підприємств. Розвиток інтеграційних процесів створює передумови для підвищення інвестиційної привабливості галузі сільського господарства, оскільки великомасштабні виробництва менше підпадають під дію ризику неповернення вкладених коштів. Разом з інвестиціями може надходити нова високопродуктивна техніка, що сприятиме збільшенню обсягів виробництва та її реалізації. Вирішити проблему зношеності основних фондів пропонується шляхом організації матеріально-технічного забезпечення на кооперативних засадах. Це дасть можливість виробникам розвивати конкурентоспроможне виробництво, виготовляти високоякісну продукцію та продавати її як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках. Водночас, агропромислові формування для отримання ефективних результатів своєї діяльності здатні вирішити проблему дефіциту висококваліфікованих кадрів галузі сільського господарства, що практично неможливо для дрібних та середніх товаровиробників. Це можливо досягти за рахунок створення сприятливих умов для залучення до роботи досвідчених працівників та підвищення рівня їх кваліфікації.

Створення інтеграційних структур дає можливість сконцентрувати фінансові ресурси та спрямувати їх на впровадження новітніх технологій. Прибутковим підприємствам, які мають можливість залучати інвестиції, пропонується інтегруватися для спільних інноваційних проектів. Під час об'єднання виникає максимальна інтеграція наукових установ з виробництвом протягом усього інноваційного процесу. Основними напрямками такої діяльності можуть бути: виведення нових сортів сільськогосподарських культур, удосконалення племінних якостей тварин та кормової бази тощо. Формування такої структури підвищить рівень економічної безпеки за рахунок впровадження конкурентоспроможного інноваційного продукту на національному та міжнародному ринках.

Більшість виробників сільськогосподарської продукції не мають постійно діючих каналів збуту своєї продукції, тому значна її частина реалізується за відносно нижчими цінами через посередників, і лише незначна частка від ціни, яку сплачує споживач, надходить виробникові. Розвиток агропромислових формувань сприятиме усуненню локального монополізму посередників та допоможе розв'язати проблему нестабільного збуту сільськогосподарської

продукції з огляду на те, що у сучасних умовах дедалі відчутніше проявляється дискредитація прав сільськогосподарських товаровиробників на отримання максимальної вигоди від виробництва та реалізації власної сільгосппродукції.

Відкриття внутрішніх ринків для дешевих імпортних товарів загострює питання нездатності вітчизняних сільськогосподарських підприємств конкурувати за ціною. Найбільш вагомим методом вирішення цієї проблеми є налагодження організаційно-економічних зв'язків сільськогосподарських виробників з переробними підприємствами, що забезпечить своєчасність поставок сировини і матеріалів за прийнятними цінами, можливість подолання диспаритету цін, знизить собівартість готової продукції, налагодить ритмічну безперебійну роботу та організує надійний збут сільськогосподарської продукції. Формування вертикально-інтегрованих структур дозволить збільшити прибуток через розвиток виробництва, а не підвищення ціни реалізації, що є надзвичайно важливим аспектом. Крім того, держава сприяє створенню крупнотоварних підприємств шляхом часткового відшкодування вартості будівництва й реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств із виробництва комбікормів [3]. У результаті розширення виробництва та зниження реалізаційних цін з'являється можливість підвищити рівень економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Розвиток інтеграційних зв'язків дозволить сільськогосподарським товаровиробникам досягти стратегічних цілей та зміцнити їх економічну безпеку. Вибір тієї чи іншої інтеграційної моделі повинен бути обґрунтований характером загроз, що знижують її рівень. Враховуючи, наявність виявлених проблем розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області та загроз їх економічній безпеці, що охоплюють усі ланки господарського процесу, доцільним вбачається створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Наразі в Житомирській області зареєстровано 94 сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, 76 % яких (71 кооператив) є багатофункціональними. Їх розвиток обумовлюється значними можливостями, особливо для дрібних та середніх сільськогосподарських підприємств, меншою ризикованістю за умов мінливої ринкової кон'юнктури. Найбільше обслуговуючих кооперативів діє у Червоноармійському районі – 12, Житомирському – 10, Андрушівському і Олевському – по 7, Бердичівському та Брусилівському – по 6 кооперативів.

Для оцінки того, як вступ до обслуговуючих кооперативів впливає на рівень економічної безпеки суб'єктів господарювання, використано метод соціометричного опитування за допомогою спеціально розробленої анкети. Респондентами обрано керівників та спеціалістів 54 сільськогосподарських підприємств (зокрема, 71 % спеціалістів та 29 % керівників), яким запропоновано прокоментувати доцільність й можливості об'єднання у контексті економічної

безпеки у розрізі окремих її складових. Опитана сукупність суб'єктів господарювання має таку структуру: майже по 36 % – господарські товариства та приватні підприємства, по 14 % – фермерські господарства та державні підприємства.

За результатами анкетування, майже 79 % респондентів відзначили доцільність участі у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах. При цьому, головними мотивами вступу до такого роду об'єднань визначено отримання послуг з технічного обслуговування, оренди та ремонту техніки (57 %), забезпечення виробничого процесу сировиною та матеріалами (50 %), отримання послуг зі збирання врожаю та вдосконалення процесу реалізації продукції по 42,86 % відповідно, організація подальшої переробки продукції власного виробництва (35,71 %). Незначна частка припадає на отримання консультаційних (14,29 %) та зооветеринарних послуг (7,14 %) (рис. 1).

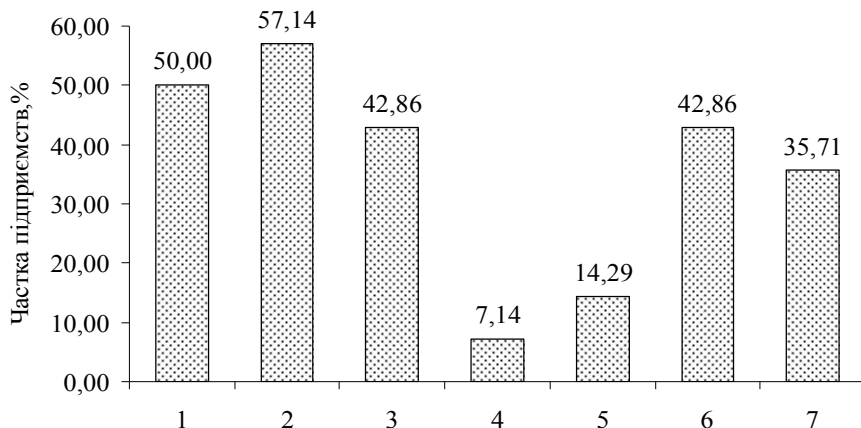

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів щодо мети об'єднання на кооперативних засадах

Примітка: 1 – забезпечення виробництва сировиною та матеріалами; 2 – отримання послуг з технічного обслуговування виробництва та ремонту техніки, оренди техніки за низькими цінами; 3 – отримання послуг зі збирання врожаю; 4 – отримання зооветеринарних послуг; 5 – отримання консультаційних послуг; 6 – вдосконалення процесу реалізації продукції; 7 – організація подальшої переробки продукції власного виробництва.

Джерело: власні дослідження.

Важливо зазначити, що більшість сільськогосподарських підприємств потребують отримання комплексу послуг. Відтак, найбільш перспективним для них є участь або в обслуговуючих багатофункціональних кооперативах, або

кількох кооперативах різних типів, що допоможуть задовольнити потреби своїх членів (рис. 2).

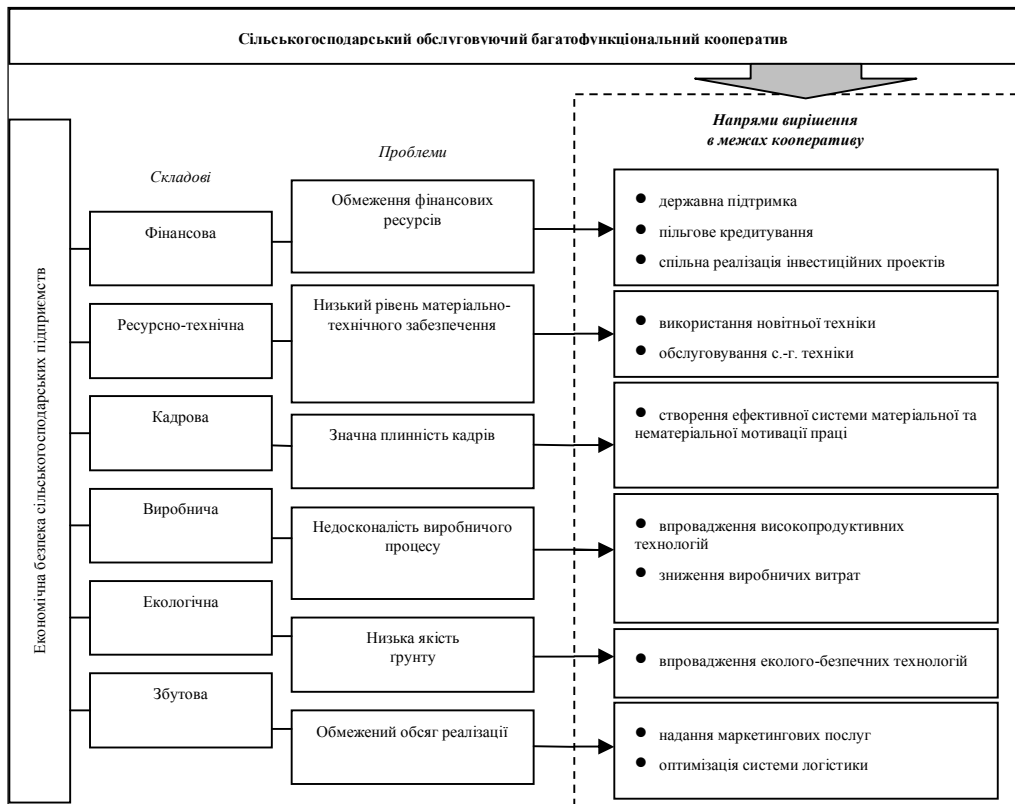

Рис. 2. Економічна безпека підприємств у контексті функціонування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Джерело: власні дослідження.

Програмою розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011–2015 рр. на фінансування діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів передбачено виділити 40 млн грн з державного бюджету та 3 млн грн – з обласного бюджету, що сприятиме їх розвитку. Також 0,3 млн грн отримують сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи для відшкодування вартості придбаної техніки вітчизняного виробництва у межах програми підтримки галузі сільського господарства із обласного бюджету. В цілому, Програмою передбачається створення протягом п'яти років 375 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, забезпечення послуг на

суму в межах 28,5 млн грн та збільшення кількості робочих місць у сільській місцевості до 3850 чол. [4; 6; 7].

Також існує можливість створення кредитних спілок, що допоможе отримати фінансові послуги на вигідних умовах. Крім того, обслуговуючий кооператив має більше можливостей, ніж дрібнотоварні господарства для придбання техніки та обладнання на умовах фінансового лізингу. Створення такого роду кооперативів сприяє поліпшенню матеріально-технічної бази підприємств шляхом отримання безповоротної фінансової допомоги у придбанні техніки й обладнання на умовах самофінансування. Члени кооперативу можуть спільно придбати та використовувати сучасну техніку, пально-мастильні матеріали й запасні частини, зменшити витрати на технічне обслуговування та ремонт машин і обладнання.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи поглиблюють спеціалізацію та розширюють своє виробництво. У таких умовах з'являється можливість створення ефективної системи матеріальної та нематеріальної мотивації праці, що допоможе вирішити проблему браку висококваліфікованих кадрів та підвищити продуктивність їх праці. Дрібнотоварні господарства практично не здатні самостійно освоїти досягнення НТП, впровадити високопродуктивні та екологічнобезпечні технології, забезпечити безперервний процес виробництва. У такому випадку перевага надається сільськогосподарській кооперації. Доцільно в межах кооперативу створити маркетингову службу, що налагодить систему збуту продукції, забезпечить вихід сільгосппродукції на нові ринки, сприятиме забезпеченню безперебійних поставок сировини і матеріалів своїх членів. Об'єднані підприємства матимуть більші інвестиційні та інноваційні можливості для реалізації великомасштабних проектів.

У межах дослідження респондентам запропоновано кількісно оцінити вплив фактичного надання окремих видів послуг обслуговуючими багатофункціональними кооперативами на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств. Ступінь такого впливу опитані оцінили за шкалою: 0 балів – зниження рівня безпеки; 1 – відсутність будь-яких змін; 2 – посереднє підвищення рівня безпеки; 3 бали – значне підвищення рівня безпеки. Враховуючи наведену градацію та відповіді респондентів, здійснено оцінку отримання досліджуваних видів послуг на засадах кооперативного обслуговування. Для цього використано округлені до цілого усереднені бальні оцінки за кожною позицією (табл. 1).

Таблиця 1. Оцінка доцільності вступу до сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у контексті окремих складових економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, балів

Вид послуг	Складова					
	фінансова	ресурсно-технічна	кадрова	виробнича	збутова	екологічна
Забезпечення виробництва сировиною та матеріалами (добривами, засобами захисту рослин, сидератами тощо)	3	3	1	3	2	3
Технічне обслуговування виробництва, ремонт, оренда техніки за низькими цінами	3	3	2	3	2	1
Збирання врожаю	1	2	2	3	1	1
Зооветеринарні послуги	1	1	1	2	1	1
Маркетингові послуги (послуги з реалізації продукції)	3	1	2	1	3	1
Переробка продукції	3	1	3	3	2	2
В цілому за кожною складовою	2	2	2	2	2	2

Джерело: власні дослідження.

Як видно з даних табл. 1, підвищення рівня всіх без виключення складових економічної безпеки виробників сільськогосподарської продукції можливе при вступі до кооперативів, які спеціалізуються на технічному обслуговуванні своїх членів (в т. ч. наданні техніки в оренду), на збиранні врожаю та переробці продукції власного виробництва. Також слід відмітити значне підвищення рівня збутової безпеки, яке, на думку опитаних, може викликати організація постачання сировини та матеріалів на кооперативних засадах. Очевидно, така точка зору спричинена такою логікою: постачання сировини та матеріалів у межах кооперативу здійснюватиметься за зниженими цінами, що зумовить скорочення витрат, а тому і собівартості продукції. Останнє ж сприятиме підвищенню попиту на сільськогосподарську продукцію та нарощенню темпів приросту обсягів її реалізації.

Найменш ефективним є отримання послуг із зооветеринарного обслуговування: при вступі до кооперативів з метою отримання такого роду послуг ніяких змін у рівнях всіх, крім виробничої, складових опитані не очікують. Аналогічно, у разі надання маркетингових послуг у межах кооперативу, незмінним може залишитися рівень ресурсно-технічної безпеки. Також особливістю відповідей респондентів є те, що отримання всіх перелічених видів послуг, крім матеріального забезпечення, на кооперативних засадах може спричинити лише незначне (посереднє) підвищення рівня складових безпеки. Причиною отримання таких результатів, на нашу думку, є недостатня обізнаність

та відсутність практичного досвіду керівництва сільськогосподарських підприємств у цьому питанні.

Таблиця 2. Обґрунтування доцільності вступу сільськогосподарських підприємств до обслуговуючих кооперативів на основі результатів соціологічного опитування, балів

Вид послуг	Ступінь впливу на економічну безпеку			Ступінь впливу на економічну ефективність підприємств
	за результатами опитування	усереднене значення за складовими	відхилення усередненого значення від визначеного респондентами, %	
Забезпечення виробництва сировиною та матеріалами (добривами, засобами захисту рослин, сидератами тощо)	2,00	1,96	-1,92	1,92
Технічне обслуговування виробництва, ремонт, оренда техніки за низькими цінами	1,85	2,08	12,50	1,85
Збирання врожаю	1,77	1,91	7,97	1,77
Зооветеринарні послуги	1,23	1,32	7,29	1,31
Маркетингові послуги (послуги з реалізації продукції)	2,08	1,91	-8,02	1,92
Переробка продукції	1,54	1,95	26,67	1,92
За всіма видами послуг	1,74	1,85	7,41	1,78

Джерело: власні дослідження.

Результати опитування щодо вигод від кооперації у контексті економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в цілому порівняно з усередненими за всіма складовими бальними оцінками. Це здійснено з метою перевірки об'єктивності респондентів. Округливши наведені у табл. 2 бальні оцінки, можна

сказати, що отримання переважної більшості послуг у межах кооперативного об'єднання сприятиме відносному зростанню економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Незначні відхилення у результатах за двома запропонованими способами підтверджують обґрунтованість отриманих висновків.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Для сільськогосподарських підприємств Житомирської області інтеграційні процеси пропонується розвивати у двох напрямках: горизонтальному та вертикальному. При цьому, вибір тієї чи іншої інтеграційної моделі повинен бути обґрунтований характером загроз, що знижують її рівень. Проведені дослідження вказують на те, що одним із найбільш дієвих способів зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є вступ до багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Необхідність кооперування обумовлюється економічними стимулами, зокрема, можливістю скоротити витрати та збільшити прибутки сільськогосподарських підприємств. Формування кооперативів такого типу уможливить вирішення оперативних, тактичних та стратегічних проблем господарської діяльності за рахунок отримання послуг матеріально-технічного забезпечення, інформаційно-консультаційних, виробничих, маркетингових послуг, а також інтеграції зусиль з метою захисту власних економічних інтересів, реалізації широкомасштабних ресурсомістких проєктів, що визначає перспективи подальших досліджень.

Література

1. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – К.: Логос, 1999. – 256 с.
2. Молдован Л. Участь підприємств АПК у формуванні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (організаційно-правові та економічні засади) / Л. Молдован, О. Карасик. – К., 2001. – 45 с.
3. Підтримка галузі сільського господарства із державного бюджету на 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.content.net.ua/registration/sections/page.php?page_id=41025.
4. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: постанова КМ України від 09.03.2011р., № 272 // Урядовий кур'єр. – 2011. – 13 квіт.
5. Про сільськогосподарську кооперацію: закон України від 17.07.1997 р., № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
6. Про схвалення Концепції Державної цільової програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015

року: розпорядження КМУ від 11.02.2009 р., № 184-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 14. – С. 444.

7. Програма розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oblrada.zhitomir.ua/.../737--2011-2015-.html.

8. Розвиток обслуговуючої кооперації в сільському господарстві: монографія / за ред. В. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 224 с.

9. Яремова М. І. Формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / М. І. Яремова. – Житомир: ПП «Рута», 2012. – 21 с.
